

a vezetést pl. a kisebbségi oktatáshoz való jog kérdésében, amelyet már régóta a burzsoá nacionalista pártok uraltak.

A marxista ipari munkásmozgalomból kikristályosodó etnikai nacionalizmus egy változata azonban az első világháború előtt nem vezetett szövetségkötéshez a burzsoá nacionalista pártokkal. Ugyanakkor a legtöbb munkás a munkásosztálybeli politizálás természetes kiterjesztésének tekintette az erősödő nacionalizmust a szocialista mozgalmon belül. A szocialista populáris olvasmányok érzelmi húrokat pengető történetei megkönnyítették és igazolták ezt az alapvető hangsúlyeltolódást.

Az etnikai alapú nemzet fogalma a századforduló elején ugyan még nem hatott mindenkire mobilizáló erővel, de egyre heterogénebb formákban, diskurzusokban, jelentésekben és vitákban volt tettenérhető. A középosztálybeli aktivisták viszont nem ismerték fel ezeket a nacionalista vonásokat a munkásosztálynál. Ahhoz, hogy a kellő történelmi perspektívában lássuk ezeket a narratívákat és új nézőpontokat vessünk fel a régió nacionalista múltjával kapcsolatban, bele kell helyezkednünk a Vojtěch Bergerhez hasonló emberek világába.

Pethő-Szirmai Judit

Kisebbségpolitika a lengyel konzuli szolgálat hatókörében a két világháború között (zsidók és ukránok)

Skóra, Wojciech: Auswärtige Nationalitätenpolitik. Der konsularische Dienst Polens und die nationalen Minderheiten (1918-1939). = Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. 62.Jg. 2013. No. 2. 206-232. p.¹

Az első világháború után a környező hatalmak közötti felosztottságot követően szabaddá vált szuverén Lengyelország először szembesült az adott határok között megörökölt etnikai viszonyokkal: 18,8 millió (69,2%) lengyel mellett – inkább alulbecslő egykori statisztikai adatok szerint – 3,9 millió ukrán, 2,1 millió zsidó, 1 millió belorusz, valamint

ugyanennyi német (melynek többszöröse a porosz felsőbbbséggel együtt már távozott) nemzetiségű lakosa volt az országnak. Az ukránokkal, beloruszokkal vagy akár a csekélyebb létszámú litvánokkal szemben a békeszerződésben vállalt kötelezettségektől függetlenül a Piłsudski-éra kezdetétől (1926) mind erőteljesebb beolvasztási politika érvényesült. Az ugyancsak „nemzeti kisebbségként” besorolt zsidókkal, valamint a németekkel kapcsolatban több szempontból meghatározott és időszakonként változó, egyedi politika formálódott. A kisebbségpolitika szempontjából sajátos problémaként jelentkezett az aktuális országterületről 1918 előtt elvándorolt, emigrált nemzetiségek, egyben az új kivándorlótömegek (2,2 millió!) konzuli ellátása. Az új kivándorlókkal kapcsolatos nemzetiségi adatok 1926-1931 közötti időszakra nézve állnak rendelkezésre az etnikumokat többé-kevésbé fedő felekezeti megközelítésben: a mintegy 52%-nyi (leginkább lengyel nemzetiségű) római katolikus mellett, 12% görög katolikust (feltehetően ukránt), 4% pravoszlávot (beloruszt, ukránt), 1,6% evangélikust (németet) és 12% zsidót tart nyilván a statisztika. A tengerentúlra irányuló kivándorlásban vezettek az ukránok, beloruszok, valamint a zsidók.

Külügyi protokollumok, konferencia-jegyzőkönyvek vagy naplózott informális egyeztetések árulkodnak próbálkozásokról, melyek egyengetni kívánták az ukrán vagy a zsidó bevándorlók adott külföldi államokba történő befogadását. Ukrán esetben üdvözölték volna az elhagyott termőföldek újrahasznosításának lehetőségét lengyelek részére; ezzel kapcsolatosan alapgond volt a családfő csak átmenetinek szánt kitelepülése a család otthonmaradása mellett. Az illetékesek egyidejűleg keresték a módját az „egészséges lengyel elem” hazacsalogatásának is, egyszerűsre annak, hogy – az útlevélervény-meghosszabbítások, illetve vízumkérelmek kapcsán – a nemzetiségieket inkább visszatartsák. A konzulátusoknak a felsőbb kapcsolat az 1930 körüli belső zavargásokat (Kelet-Galícia) követően akár a hazatérés megtagadását is előírta „nacionalista felforgató-gyanús” ukrán személyek esetén. Ezzel együtt 1926-ig jobbra nagyvonalú volt a kérelmek elbírálása, csak kirívó „lengyelelenség” jelentkezése okán tagadták meg a verifikálást (például a lengyel-szovjet háború dezertőreinél). Nem lengyel nemzetiségű személyek adatait mindig megkülönböztetett körültekintéssel vizsgálták

¹ A tanulmányt lengyelből fordították németre.

vagy Varsóba is megküldve vizsgáltatták, és éberem figyeltek külhatalmi titkosszolgálatokkal fenntartott esetleges „kapcsolatokra”, ezek meglehetősen elmosódó fogalma szerint. Utóbbi szempontból legerősebb gyanakvás a zsidó emigránsokat övezte, ami már a cionista mozgalmi kapcsolatoknál beindult. 1927-től automatikusan megvonták az állampolgárságot a Palesztinába kivándorolt zsidóktól; a többiektől is a lengyel haza iránti „aktív” odaadás és valamiféle pozitív „cselekvés” kívántatott meg. 1932-ben megindult a köztörvényes vagy politikai síkon gyanúsítható személyek úti okmányainak rejtjeles megjelölése.

Az 1938-as (második) állampolgársági törvény a különféle célkitűzéseket egymással összhangba hozta, a részrendelkezéseket egységesítette. Ennek következtében a vézskorszak közeledtével például a zsidók esetében a konzulátusok többnyire könyörtelenül megtagadták a hazatérés vagy az egyéb irányú szabad mozgás lehetőségét, így hontalanként a náci megsemmisítő gépezet első áldozataivá váltak. Előfordultak ugyanakkor ellenszegülések is, mint a londoni lengyel főkonzul (K. Poznański) esetében, aki számos új útlevelet kiadott, illetve hosszabbításokat is eszközölt zsidó kérelmezőknek, eljárását pedig felettesei előtt megvédte, s úgy látszik, „kihágása” végül nem járt következménnyel. Egy másik emlékezetes eset a japán megszállás alá került kínai városhoz, Harbinhoz kapcsolódik, ahol a lengyel konzul 1940-ben (már a lengyel emigráns kormány alatt) szintén kiadott okmányokat zsidóknak, akiket ezzel a kaotikus közigazgatásban rájuk leselkedő veszélyektől óvott meg.

*

A konzuli szolgálatok további teendői az emigráció kulturális-szellemi gondozásában, illetve a hazával való kapcsolattartás témakörében jelentkeztek. A fő figyelem ezen a területen is a zsidók, valamint az ukránok – mint általában legproblematisabb csoportok – irányába fordult. Zsidó vonatkozásban alapproblémaként jelent meg az érintettek többnyire bántóan közönyös, olykor akár ellenséges viszonyulása Lengyelországhoz, illetőleg a lengyelséghez, legalább is, ahogy azt a hazafias érzelmű, általában lengyel katolikus személyzet érzékelte. E tekintetben sok függött az emigrációs színhelytől és a környezettől is. Szemet szúrt a németek iránti rokonszenv, ami persze csak a Hitler-időszak kezdetéig tar-

tott. Nem állnak rendelkezésre összesítő adatok a tárgyalt két évtizedre, de Lengyelországból 1930 tájáig (etnikai lengyelekkel együtt) legtöbben Franciaországba (508.000), Németországba (180.000) és Argentínába (144.000) vándoroltak, ahol az összlakosságon belül a zsidók aránya (az előző felsorolás sorrendjében) 20, 64, illetve 40% volt. Egyes kisebb összkontingensen belül erőteljes többség mutatható ki, főképp osztrák vagy brit viszonylatban, Palesztinába pedig kizárólag zsidók mentek (1928-ig számuk mintegy 38000). A külügy és a konzuli szolgálat figyelemmel kísért minden apró jelet, ami valamiféle pozitív változást rejthetett, és az illetékesek igyekeztek közelebb férkőzni a népesebb csoportokhoz, főként a gazdasági érdekeltség jegyében. Mind több helyen a konzuli állomások köré gyűjtötték a lengyel nemzeti kultúra iránt érdeklődőket, Németországban pedig külügyi szintre terelt védelmet igyekeztek nyújtani az ottani hatóságok kirekesztő gyakorlatával szemben, ami a lengyel-német együttműködés kereteiben, persze, kellő óvatosságot igényelt, de az összemigráció szemében így is emelte az ország tekintélyét.

*

A 20-as évek közepével bezárólag a szociális összetételt és a kivándorlást kiváltó motívumokat tekintve rendkívül sokarcú ukránság száma a lengyel határokon kívül mintegy 4-500 000-re növekedett. Az ukránok főképp Kanadában összepontosultak: számuk 300 000 a 60 000-es nagyságú lengyel emigrációval szemben. Nyilván a hazai rossz tapasztalatok nyomán jó ideig igen bizalmatlanok voltak a konzuli szolgálat irányában. Később engedett valamelyest a távolságtartás, s ha különösebb szimpátiával nem is viszonyultak, de eseti jogsegélyt mind többször igényeltek. Egyes szélsőséges ukrán emigráncscsoportok hazai befolyása ugyanakkor nem kevés feladatot rótt a lengyel elhárításra. Akadtak természetesen a néptársak részéről bizonyára „árulóknak” bélyegzett segítők, hírszerzők. Forró pont alakult ki például 1930 körül a még Franciaországhoz tartozó Strassbourgbán. A szolgálat fokozottan figyelte a különböző módokon kedvezményezett berlini, ungvári, huszti ukrán kolónia helyezkedését is. Az ukrán emigránsok hazahívása szóba sem kerülhetett. Utóbb csupán csak egy kisebb kör nyílt meg a lengyel politika elfogadása számára az amerikai emigrációban élő L. Cehelszkij, a

rövid életű 1919-es nyugat-galíciai „népköztársaság” egykori korifeusa környezetében, aki 1937-ben inkább odaszánta volna még Kelet-Galíciát is Lengyelországnak, csak hogy maradjon a leendő keleti fronton egy erős ütköző állam a két rokon rendszerű totalitárius hatalom várható összefogása ellenében.

Komáromi Sándor

Görögország pánszláv ellenségképe a 19-20. században

Skordos, Adamantios: Das panslawische Feindbild im Griechenland des 19. und 20. Jahrhunderts. = Südostforschungen. 71. Bd. 2012. 76-105. p.

A szerző a bécsi egyetem Bizantinisztikai Intézetének asszisztense s a lipcsei Kelet-Közép-Európa Kutató Központtal közös projekt keretében a görög-balkáni szláv összefüggések kutatástörténetében elsőként vállalkozik a téma feltérképezésére.¹

A török uralom elleni szabadságharc eredményeként, nyugati támogatás mellett 1830-ban kikiáltott független görög állam területileg – északon szigorúan elhatároltan – a nemzeti etnikum legfeljebb egyharmadát foglalhatta magába. Ennek folytán mintegy a keresztes hadjáratokat megelőző bizánci határokat szem előtt tartva a területi bővítés programja került a nemzetpolitika súlypontjába. Ez a politika továbbra is ütközött az oszmán hatalommal, és stratégiaileg a felszabadulni vágyó többi balkáni nemzettel való együttműködés, összefogás szándéka irányába vezetett. Az összefogás gondolatát a vallás-identitás azonossága, egyben a szláv „testvérek” önkéntes csoportjai által támogatott szabadságharc emlékezete is erősítette. Így ez egyfajta „balkáni ortodox-keresztény föderációs” elképzelésekben körvonalazódott, amely a Balkán vezető nemzeteit – a görögök mellett a bolgárokat, szerbeket (vagy e kettőt együtt mint „szlávokat”), valamint a románokat – szólította volna

¹ A világhálón találunk egy szegedi PhD-értekezést „A nacionalizmus szerepe a görög külpolitikai gondolkodásban” címmel Balogh Ádámtól, amely a 20. századelső helyzetképét tárgyalva pillant vissza a 19. századra.

szövetségesülésre.² A tervezetések elkalandoztak: az oszmán megszállás teljes, szükségképp továbbra is a nyugat által támogatott kiszorításával akár az egykori birodalom területi visszaállításáig, természetesen Konstantinápoly központtal. A görög hazafiak az összefogást általában görög primátus mellett gondolták el. A szlávssággal történő szembeforduláshoz vezető töréspontok hitelesebb érzékelése érdekében fontos, hogy magunk előtt lássuk ezt a korai összefogás-paradigmát is.

Konkrétabb elképzelések az 1850-es évekre körvonalazódtak – olyan programadó, francia kiadásban vagy nemzeti nyelven megjelenő munkákban testet öltve, mint N. T. Vulgarisz „L’Orient chrétien et l’Europe” (Párizs, 1853), N. Szaripolosz „Pro Graecia” (Athén, 1853), Sz. Zampeliosz „Bizánci tanulmányok” (1857), I. Philimon „A görög felkelés története” (1859) című művek. A balkáni szlávssággal épp csak rokonszenvező politikusi vagy tudós megnyilatkozások, persze, már korábbról is datálódhattak, de az ellenkezőjére is voltak példák. Ugyanabban az időszakban a krími háború erővonalai mindinkább zavart okoztak. Az Oszmán Birodalom elleni orosz hadüzenet és támadás pillanatában – a remélt orosz győzelem esetén – felcsillantak a remények a Balkán újjárendezése irányában, amitől a görögök régi jogaik érvényesítését várták. Az új Görögország tulajdonképp szövetségesként tekintett arra az Oroszországra, amely a görög szabadságharcot annak idején hathatósan és sokoldalúan támogatta, emellett a balkáni ortodoxia védelmét Nagy Katalin óta a kezébe vette és védhatalmi szerepkörben gyakorolta az oszmán elnyomással szemben. De hozzátartozott ehhez a „védettség” tudata a katolikus nyugat „latinizmusából”, „papizmusából” a „hellenizmusra” leselkedő ártalommal szemben is. Az oszmánok mellett felsorakozó nyugati hatalmak oroszellenes propagandája egyrészt Oroszország balkáni térnyerésének megghiúsítására, másfelől a görög közvélemény orosz ellenes áthangolására törekedett, főképp a kezdetől eminensen görögbarát brit Balkán-politika, ezen belül is a George Canning-örökség. E fordulat során jelent meg az „orosz-szláv”, illetve „pánszláv” fenyegetés képzelete: a Görögországgal szemben esetlegesen

² Az albánok nem kaptak volna kiemelt szerepet mindebben.